

דף הנחיה:

סיום פרק רביעי ותחילת פרק חמישי. דף ל ע"א - לא ע"א

סוף סוף שבוע של שגרה, את הלימוד השבוע יש לחלק לשנים:

א. סיום פרק רביעי ב. התחלת פרק חמישי.

תפילת מוסף וחבר עיר

- המשנה מביאה שלש דעות לגבי חיוב יחיד בתפילת מוסף. ע"פ פרשנות הגמרא יש למעשה שתי מחלוקות:
  - א. ר' אלעזר מול חכמים ב. תנא קמא מול ר' יהודה (בדברי ר' אלעזר בן עזריה).
  - נסו להסביר את נושאה של כל מחלוקת ואת שורשה.
- מהו חבר עיר ?
  - השוו את הפירושים הבאים:
    1. רש"י אצלינו.
    2. רבנו עבדיה מברטנורא

אין תפלת המוספים אלא בחבר עיר - בחבורת העיר, כלומר בצבור ולא ביחיד:

בחבר עיר ושלא בחבר עיר - בין בצבור בין ביחיד

3. פרוש המשניות לרמב"ם - ברכות פרק ד

חבר שם תלמיד חכם. ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא כינוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם. ורבי אלעזר בן עזריה אומר שתפילת מוסף לא יתפללו אותה אלא בציבור ואינה חובה ליחיד בשום פנים. ורבי יהודה אומר משמו שהיא חובה ליחיד בזמן שלא יהא שם צבור מתפלל תפלת מוסף. אבל בזמן שיש צבור מתפלל תפלת מוסף במדינה ההיא, היחיד פטור מתפילת המוספין אחר שהקהל התפללו אותה. והלכה כחכמים.

מדוע הרמב"ם מפרש שחכם המדינה הוא כינוי בעד תפילת הציבור? האם ניתן לפרש את המשנה אחרת?

איזה פירוש מתיישב טוב עם הביטוי במקורות הבאים:

- 1 **תוספתא מסכת פאה פרק ד הלכה טז**
מעשר (עני) [שני] אין פורעין ממנו מלוה וחוב ואין משלמין ממנו את הגמולים ואין פודין בו שבויים ואין עושין בו שושבינות ואין נותנין ממנו דבר לצדקה אבל משלחין ממנו דבר של גמילות חסדים וצריך להודיע ונותנין אותו לחבר עיר בטובה.
- 2 **תוספתא מסכת מגילה פרק ג**
כהן שיש בו מום בפניו בידיו וברגליו הרי זה לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו ואם היה חבר עיר הרי זה מותר
- 3 **תלמוד ירושלמי מסכת ברכות דף לה/ב**
דמר ר' יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי עומד ומתפלל בשוק של ציפורין ומהלך ד' אמות ומתפלל של מוסף ואין חבר עיר בציפורין

ניתן להשוות גם לרבבלי ראש השנה לד ע"ב ותוספתא בבא בתרה פרק ו הלכה ד.

תפילה במקום הלימוד

הדיון העקרוני המניח את התשתית להתנהגותם של רב אמי ורב אסי נמצא במסכתנו בדף ח עמוד א: 'אמר ליה רבא לרפרם בר פפא - דהו גרסי'.

בשאלה האם תפילה במקום לימוד עדיפה תמיד על תפלה בבית הכנסת נחלקו המחבר הרמ"א בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן צ סעיף יח

בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מב"ה, והוא שיתפלל בו.

הגה: וי"א דאפ"י בלא י' עדיף להתפלל בבה"מ הקבוע לו; ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי (הרי"י פ"ק דברכות). ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מב"ה (תשובת הרא"ש כלל ד' והטור). וכ"ש שלא יעסוק בתורה בב"ה בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות (הגהות אלפסי החדשים).

רעיון מענין על מספר בתי הכנסת בטבריה מובא במאמר רחב על משמעות המספר 13:

דרוש שלש עשרה – עמית משגב

מספר בתי הכנסת בטבריה הוא שלושה עשר, ומתוך ההשוואה למדרש אודות שלושה עשר ספרי התורה שניתנים לכל שבט ושבט אפשר להסביר שלכל שבט יש גם נוסח תפילה משלו. כמו כן בסיפור על אלישע בן אבויה בחגיגה טו. מתוארים שלושה עשר בתי כנסת אליהם נשלח נתח מהתינוק המגמגם, וזו רמיזה ברורה למעשה פילגש בגיבעה. כלומר, שלושה עשר בתי כנסת מייצגים שלושה עשר שבטים – שלושה עשר נתיבים בעם ובתורתו. המאמר המלא פורסם בדף קשר – עלון ישיבת הר עציון מספר 8-1047. וניתן למוצאו באינטרנט באתר הישיבה.

שהות בין תפילה לתפילה

מדוע יש לשהות בין תפילה לתפילה?

- מה ההבדל בין תתחונן דעתו לתתחולל דעתו? - מה הבעיה בפירוש של רש"י?
- על ההבדל ראו את הדרשה החסידית הבאה:

ספר מי השילוח - לקוטי הש"ס מסכת ברכות

כמה ישהא בין תפלה לתפלה ח"א כדי שתחונן דעתו עליו וה"א כדי שתתחולל כו' שתתחונן דכתיב ואתחנן, שתתחולל דכתיב ויחל משה, ענין שתי הלשונות הוא, כי לפעמים מחמת שהאדם נענה בתפלתו מזה יולד הישועה ונצמח לו חשק חדש להתפלל ולשאול עוד, וזהו כדי שתתחונן והרא"י לזה ואתחנן ע"פ שנתפרש שם מפני שראה שאמר לו הקב"ה נתון תתן סבור שמא הותר הנדר ולכן הוסיף להתפלל, ולפעמים אם האדם לא נענה בתפלתו אך מחמת התשוקה הגדולה שהי' לו בתפלתו ולא נענה לא יוכל להתאפק מלהתפלל עוד הפעם על אותו דבר אולי ירחם ה' וזהו כדכתיב ויחל משה:

פרק חמישי - שניות

עיברו על משניות הפרק. האם ניתן לאפיין את הפרק כיחידה אחידה ובנויה?

- חפשו נושאים ותכנים שחוזרים מספר פעמים לאורך הפרק?
- השוו את האווירה הכללית העולה מתוך משניות פרק חמישי לזו של פרק רביעי? מה ההבדל העקרוני? מדוע שיבץ רבי יהודה הנשיא את פרק ד' לפני פרק ה'?

הערה למרחיבים: בניגוד למשנה המחלקת את עניני תפילה לשני פרקים בתוספתא כוללת את כולם בפרק אחד – פרק ג', שם רפרוף מהיר יגלה כי הנושאים מעורבבים.

תפילה מתוך כבוד ראש

הסוגיה מביאה דעות שונות למקור הדין לעמוד לתפילה מתוך כבוד ראש?

- מהו כבוד ראש לפי כל פסוק? (בדקו את ההקשר בתנ"ך).
- מהו מצב הרוח/ההכרה/התודעה' הראוי לתפילה לפי כל דעה?
- מה העיקרון המנחה את דחיתן של הדעות הראשונות? מה יתרונה הרוחני של הדעה שנתקבלה?
- **לסיכום:** הגדירו במילים שלכם את מסקנת הגמרא: מהו המצב או הרגש מתוכו צריך להתפלל?

ההכנה לתפילה

באמצע דף לא מובאת ברייתא ארוכה המשווה בין עמידה לתפילה לפרידה מחבר. לברייתא זו הרבה מקבילות ונוסחים וההבדלים בניהם דקים אך בעלי משמעות עמוקה. בטבלה הבאה התעלמנו מממעט הבדלים והדגשנו את המרכזיים:

נוסח הירושלמי	נוסח התוספתא (כ"י וינה)	בבלי נוסח כ"י מינכן	בבלי נוסח הדפוס
תנו רבנן: אין עומדין להתפלל	תנו רבנן: אין עומדין להתפלל	תנו רבנן: אין עומדין להתפלל	תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה,
ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של תורה	ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, אלא מתוך דברים של חכמה	ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה שנאמ' ועתה קחו לי מנגן....	ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה.
וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של תורה,	וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דברים של חכמה	וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של שמחה,	וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה,
שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.	שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.	שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.	שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.

שאלות לבחינת הנוסח והמשמעות:

1. ההכנה לתפילה
הנקודה המרכזית להשוואה היא בשאלה מתוך מה אדם עומד להתפלל? ארבעת הנוסחים מציעים ארבע הצעות שונות. מה טיבה כל ההכנה לתפילה לפי כל נוסח? מה זה אומר על התפילה?
2. בין הכנה לתפילה לפרידה מחבר
הברייתא משווה בין הכנה לתפילה לבין פרידה מחבר? מה טיב ההשוואה? מה הקשר בין התחלת תפילה לסיומה של שיחה?
בנוסח הדפוס יש בעיה בהשוואה מהי?
3. סיום דבריהם של הנביאים בשבח ותנחומים
את איזה נוסח מחזקת הראיה מדברי הנביאים? כלומר האם דברי שבח ותנחומים מקבילים לדברים של שמחה, של חכמה או של תורה.

שמחה מול עצבות

על פי הרוח הכללית העולה מן הסוגיה, מהו מצב הרוח הנכון יותר מבחינה רוחנית שמחה או עצבות?
הסוגיה בפסחים מבררת את האווירה הרצויה לפני תפילה ולפני לימוד:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ק"ז עמוד א

תנו רבנן: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, רבי אליעזר אומר: כנגד עצמו אמרן, רבי יהושע אומר: כנגד ציבור אמרן, וחכמים אומרים: יש מהן כנגד ציבור, ויש מהן כנגד עצמו. האמורות בלשון יחיד - כנגד עצמו, האמורות בלשון רבים - כנגד ציבור. ניצוח וניגון - לעתיד לבא, משכיל - על ידי תורגמן, לדוד מזמור - מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה. מזמור לדוד - מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה. ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. שנאמר [מלכים ב ג] ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. אמר רב יהודה אמר רב: וכן לדבר הלכה. אמר רב נחמן: וכן לחלום טוב. איני? והאמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר - תכוינה, שנאמר [שיר השירים ה] שפתותיו שושנים נטפות מור עבר אל תקרי שושנים - אלא שושנים, אל תקרי מור עבר אלא מר עבר! - לא קשיא, הא - ברבה, הא - בתלמידא. ואי בעית אימא: הא והא ברבה, ולא קשיא, הא - מקמי דפתח, והא - לבתר דפתח. כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא, ובדחו רבנן. ולבסוף יתיב באימתא, ופתח בשמעתא.

על מצב הרוח הנכון ללימוד תורה עומד המדרש הבא:

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה יב ד"ה [כה] ד"א אנכי

ד"א אנכי י"י אלהיך (שמות כ'). א"ר חננא בר פפא נראה להם הקב"ה פנים זעופות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות. פנים זועמות למקרא, כשאדם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה. פנים בינוניות למשנה. פנים מסבירות לתלמוד. פנים שוחקות לאגדה. אמ' להם הקב"ה אע"פ שאתם רואין כל הדמויות הללו, אלא אנכי י"י אלהיך (שמות כ').

▪ האם ניתן להחיל רב גוניות זו גם על התפלה?

בשאלה זו מצאה הגמ' דברים סותרים בקהלת:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל עמוד ב

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו - מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה... ומאי דבריו סותרין זה את זה? - כתיב [קהלת ז] טוב כעס משחוק וכתוב [קהלת ב] לשחוק אמרתי מהולל. כתיב [קהלת ח] ושבחתי אני את השמחה וכתוב [קהלת ב] ולשמחה מה זה עשה. לא קשיא טוב כעס משחוק - טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה, משחוק שמשחק הקדוש ברוך הוא על הרשעים בעולם הזה. ולשחוק אמרתי מהולל - זה שחוק שמשחק הקדוש ברוך הוא עם הצדיקים בעולם הבא. ושבחתי אני את השמחה - שמחה של מצוה, ולשמחה מה זה עשה - זו שמחה שאינה של מצוה.

▪ על טיבו ומהותו של החזק עומד המהר"ל בהסבירו את האמירה שהקב"ה משחק עם לויתן (לויתן זה יצרת לשחק בו' תהלים קד).

ספר באר הגולה - הבאר הרביעי

ועצם השחוק אינו רק חבור והתאחדות עם הדבר לא זולת זה, ולפיכך אמרו שהוא ית' משחק עם הלויתן. ואדם השחוק אצלו הוא כאשר מתחבר רצונו אל דבר אחד לגמרי, רק כי האדם אין רצונו מתחבר רק לדברים אשר הם ערבים לו, והם דברי התול כמו שאמרו רבותינו ז"ל שאני לצנותא דמשכא דעתי טפי, יורה שאין האדם דעתו מתחבר לדבר רק כמו הליצנות שמפני שהוא התול מתחבר דעתו ורצונו לו ביותר, כי השגו' המושכלות וכיוצא בזה הוא קשה על האדם, ואין דבר שמתחבר אליו רצונו רק הליצנות והשחוק. אבל עצם השחוק בעצמו הוא התאחדות הרצון עם דבר אחד, ואין השחוק בעצמו הוא התול. ואילו היה השחוק גנאי מצד עצמו היה תמיה מאוד, אבל אין השחוק גנאי מצד עצמו, שהרי כתיב (תלים קכ"ו) אז ימלא שחוק פינו, וא"כ אין השחוק גנאי מצד עצמו. רק מפני שהשחוק של אדם הוא בדברי הבאי

וריק כי אל דבר זה ימשך דעת האדם ורצונו וזה גנאי גדול, אבל השחוק והשמחה מצד עצמו טוב שהוא מורה על השלימות. והיינו דמקשינן (שבת ל', ב') כתיב ולשמחה מה זו עשה וכתוב ושבח אני את השמחה לא קשיא הא בשמחה של מצוה הא בשמחה שאינה של מצוה. כלומר שהשמחה היא טוב כאשר השמחה היא ראויה מצד עצמה והוא שמח אז הוא טוב, אבל כאשר השמחה הוא של הבל וריק זאת השמחה אינה ראוי והוא של הבל. וכן הדבר הזה, שמפני שראו כי שחוק האדם שהוא שחוק של הבל והבאי היו סוברים שזהו ענין השחוק הנאמר כאן. וראוי שימלא אדם שחוק פיו על אלו אנשים שלא ידעו להבדיל בין הקודש ובין החול. ולא אמרו שהוא שמח עם הלוינות, כי אין השמחה הרצון הגמור עם הדבר שהוא שמח בו כמו השחוק שהוא הרצון הגמור עם מי שהוא שחוק עמו כדכתיב אז ימלא שחוק פינו והבן דברים אלו:

ע"פ דבריו האם צחוק הוא הכנה ראויה לתפילה?

ספר מסילת ישרים - פרק ה

בבאור מפסידי הנחירות וההרקה מהם:

הנה מפסידי המדה הזאת ומקריקיה הם של'שה. האחד, הוא הטפול והטרדה העולמית, השני, השחוק והלצון, השלישי, התכרה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד: ...

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון, כי מי שטובע בם הוא כמי שטובע בים הגדול, שקשה מאד להמלט ממנו, כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם, עד שקבר אין הטעם והדעה מושלת בו, והרי הוא כשפור או שוטה, אשר אי - אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם, כי אינם מקבילים הנהגה. והוא מה שאמר של'מ'ה המלך עליו השלום (קהלת ב, ב), "לשחוק אמתיה מהולל ולשמחה מה ז'ה עושה". וחקמים זכרונם לברכה אמרו (אבות ג' יג), "שחוק נקלות ראש מגיילים את האדם לערנה", כי אף על פי שחמורה היא הערנה אצל כל בן - דעת, ולבו ירא מקרב אליה, מפ'ח הציור שקבר נצטרך בשכלו מאמתת גד'ל פשעה נר'ב ענשה, הנה השחוק נקלות ראש ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט מדרגה אחר מדרגה עד שיגיע אל העוון עצמו ויעשהו. וכל כך למה? לפי שכמו שכל מציאות הנחירות תלוי בשמירת הלב על הדברים, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הנשירות והעיוניות, ונמצא של'א' יבואו הרהורי היראה בלבם כלל:

ותראה קשי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוח בשמן אשר ישמית ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ול'א' יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון בפני התוכחה והמדרות, כי בליצנות אהד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו רבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שמעו ענינים שיצירוהו אל התשבון והפשפוש במעשים. ובכ'ח הליצנות יפ'ל הכ'ל לארץ ול'א' יעשו בו ר'שם כלל, ול'א' מפני חלשת הענינים ול'א' מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כ'ח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה. והנה הנביא ישעיה הנה צונח על זה ככרוכא, כי הנה רואה שנה הנה מה של'א' הנה מניח מקום לתוכחותיו שייעשו ר'שם והנה מאבד תקנתם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח, כב), "נעתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם". וכבר נזרו א'מר חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יח, ב), שהלץ מביא היסורין עליו. והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפרוש (משלי יט כט), "נכוננו ללצים שפטים", כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלמודים, אינו צריך שיתסר בגופו, כי כבר ישוב מחט'אתיו בלי זה - מפ'ח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הליצנים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כ'ח ליצנותם, אין להם תקון אלא השפטים, שאלה ל'א' ינהיג להם כ'ח בליצנותם לדחותם מעליהם באשר ידחו המוסרים, והנה כפי ח'מר החטא ותולדותיו, התמיר השופט האמתי בענינו. והוא מה שלמדנו זכרונם לברכה (עבודה זרה יח, ב), "קשה הליצנות - שתחלתו יסורין וסופו כלליה, שנגמר (ישעיה כח, כב), פן יחזקו מוסריכם כי כל'ה ונח'רעה שמעתי" וגו':

הרחבה על הסוגיה

מומלץ מאוד לקרוא את פירושו של הרב יהודה ברנדס על הסוגיה בפרק הראשון בספרו 'אגדה למעשה' (נמצא בארון).

